

УДК 323.1:[316.48+316.647.5]

Іванова А. В., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ ТА ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ В СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Стаття присвячена науковому аналізу та оцінці феноменів політичної інтолерантності у співвідношенні з політичним конфліктом. Розглянуті відмінності сутності конфлікту та політичної нетерпимості в умовах сучасних соціальних та політичних змін. Виявлені закономірності і тенденції трансформації політичних конфліктів у різні форми політичної інтолерантності.

Феномен політичного конфлікту є актуальним та водночас дискусійним питанням сучасності. Конфлікт завжди був специфічною складовою політичних відносин на рівні держав, соціальних груп та окремих індивідів. А сучасні процеси демократизації, які охопили більшість країн світу, поширюють актуальність проблеми політичної нетерпимості. Зіткнення в політичному полі представляється як відстоювання політичних інтересів щодо поділу влади, боротьби за політичний авторитет, престиж та різного роду ресурси (матеріальні, соціальні, політичні, економічні). Політичний конфлікт розглядається як необхідне явище для розвитку політичної системи та гармонізації соціально-політичних відносин. Але сьогодні політичні конфлікти, як в українському, так і в геополітичному масштабі, мають тенденцію переростання у небезпечні форми.

Сучасний стан досліджень проблематики політичної нетерпимості та політичних конфліктів складає неширокий спектр робіт вітчизняних дослідників. Проте, проблема досліджується і має певне місце в науковій дослідницькій ланці вітчизняної політичної науки. Важливими джерелами дослідження проблеми є наукові розробки таких вчених як: Морарь М. В., Ставицький О. О., Поліщук І. О., Кіндратець О. М., Галицький І. В., Носовець В. О., Бацевич Ф. С. Значущим внеском практичного відображення проблеми політичної свободи і не свободи на прикладах судових справ було розглянуто в працях Терлецького Д. С. Серед зарубіжних науковців вагомий внесок в дослідження проблем політичної нетерпимості та політичних конфліктів зробили такі вчені як: Лекторський В. А., Соснін В. А., Пай Л., Хантінгтон С. та інші.

Метою статті є порівняльний аналіз феномену політичного конфлікту та політичної нетерпимості, їх взаємозв'язку та формування концептів науково-теоретичних та практичних механізмів регулювання політичного конфлікту. Політичний конфлікт та політична нетерпимість – дві глобальні проблеми, що витікають одна з одної, і вирішення яких неможливо без дослідження феноменів у взаємозв'язку. Невирішені політичні конфлікти стають підґрунтям для формування політичної нетерпимості у самих її агресивних проявах, що є проблемою соціальної та політичної сфери, держави та загалом всесвітньої глобальної системи міжнародних відносин. Отже, політичні конфлікти, на сьогоднішній день, формують сприятливе середовище для розвитку форм політичної нетерпимості у вигляді політичного пригноблення, дискримінації, політичного екстремізму, державних переворотів, тероризму, політичних маніпуляцій, політичного геноциду та навіть війн. Виходячи з цього, зростає необхідність теоретичного та практичного дослідження проблеми трансформації політичних конфліктів у небезпечні форми політичної інтолерантності.

Так, досить поширеним є трактування політичної толерантності як певного типу політичного конформізму, пристосування та політичної асиміляції. Дослідник Федорович Н. В. визначає толерантність через поняття терпіння. Яке передбачає «здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо» [9]. Однак, вважаємо доцільним розглядати толерантність через поняття «терпимість», що загалом має окреме значення. Терпимість, на противагу «терпінню», не є витримуванням страждання, конформізмом та покірним прийняттям «чужого» з відказом від своїх власних позицій. Терпимість – це механізм соціальної гармонізації, що створює можливість плюралізму ідей, за допомогою прийняття права опонента на існування та вираження власних ідей та переконань, навіть попри відмінність від домінуючої точки зору. А в політичному середовищі терпимість формує рівні умови для подальшого суперництва в політичному процесі. Деякі дослідники визнають прихильне відношення до зла, чи байдужість та бездіяльність, сутнісними характеристиками феномену толерантності. Однак, більшість дослідників визначають толерантність як політично активну дію, що формує рівні можливості існування протилежностей в одному соціальному організмі. Як можлива сама по

собі політична конкуренція, якщо ми не дозволимо опонентам виразити свою позицію, тобто бути почутими електоратом, зрозумілими та в перспективі обраними певними виборцями задля представлення їх інтересів в політичній владі. Це і є демократичний процес політики.

Тоді, як інший напрям розглядає політичну толерантність в якості механізму забезпечення політичної свободи та політичного вибору. Такий ліберально-демократичний підхід має особливе виокремлення. Так, український дослідник Морарь М. В. наголошує, що політичну толерантність як різновид взаємодії та взаємовідносин між різними соціальними групами, політичними партіями, лідерами, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях. В цьому плані дослідники І. Жадан та Н. Шовкопляс справедливо визначають політичну толерантність як форму соціальної поведінки, яка забезпечує зв'язок і взаємодію різних, відмінних один від одного суб'єктів [4, с. 155]. Тобто, політична толерантність не виражає спробу уникнення конфлікту за допомогою пасивного прийняття дійсності. Навпаки, політична толерантність створює умови для справедливої політичної конкуренції, що зберігає право опонента представляти свою позицію. Сутність політичної терпимості – активна позиція учасника політичного процесу, що проявляється у прийнятті та повазі права на існування та вираження іншої позиції зі всіма її особливостями.

Необхідно також зазначити, що хоча політичний конфлікт та політична нетерпимість мають певні однакові риси, але все ж це два різних феномена. Політичний конфлікт має характерну складову, що відрізняє даний феномен від політичної інтолерантності. Саме «політичність» – є виразним елементом політичного конфлікту. Що в даному значенні є тією рисою, що виражає його початкову направленість. Це означає, що значення і ціль перетину інтересів в політичному конфлікті не є емоційним неприйняттям «чужого», «іншого», «протилежного», а є політичною, стратегічною необхідністю. А саме, у відстоюванні політичних інтересів сторін, що проходить у формі дискусії, суперництва, політичного вирішення проблем, поєднання зусиль, компромісу чи відстоювання принципових питань конфлікту. Однак, і в політичному конфлікті не можна ігнорувати суб'єктивні характеристики особистостей, які приймають політичні рішення.

Устінова І. В. підкреслює неможливість політичного процесу без політичної нетерпимості. Тому як, політика не можлива без її сутності – політичної боротьби. Цю проблему відзначає у своїй роботі «Про терпимість» М. Уолцер, коли ставить питання: чи завжди і чи у всіх ситуаціях потрібна толерантність? Так, він звертає увагу, що існують види соціальних взаємодій, які у своїй суті припускають інтолерантність. Інтюлерантність, суперництво може диктуватися самими «правилами гри», тобто специфікою цих взаємодій. Інакше, у разі толерантності «гравців», гра може втратити свій сенс. До такого різновиду соціальних ігор він відносить і політику [2, с. 46]. Однак, цей тезис має певні питання. Аналіз визначень сучасних дослідників поняття «інтолерантність» призвело до формування загального визначення даного терміну. Нетерпимість визначається як неприйняття, відторгнення «іншого», «чужого», та як риса, що зумовлює недопущення участі в будь-чому інших людей, які відрізняються від індивіда за певними ознаками [8, с. 231]. Характерною ознакою інтолерантності є відмова від взаємодії, негативне ставлення, основною причиною якої є несхожість поглядів, світогляду, переконань. Згідно з визначеннями, постає питання: «Як інтолерантність, що передбачає недопущення конкурентів навіть до самого політичного процесу, може бути «правилом гри» в політиці?». Тому, ми частково погоджуємося з тим, що сутність політики полягає у політичній боротьбі, але доречно було б акцентувати увагу не на політичній інтолерантності, а на політичному конфлікті як необхідній складовій політики. Тому як, політичний конфлікт може бути доцільним для політичної конкуренції, а саме за допомогою політичного суперництва, дипломатичних методів відстоювання політичних інтересів та інших політичних інструментів. А нетюлерантність, навпаки, знищує можливість конкуренції, вона відторгає існування інших поглядів, не допускає вільного вираження «інаковості» в політичному та інших сферах. Тому, політична боротьба неможлива за умов відсутності можливості бути представленими різним політичним напрямкам. Тоді, методи боротьби трансформуються з політичних у міжособистісні, що призведе до витіснення конкурентів силовими, незаконними методами та до формування політичної монополії та відповідному типу політичного режиму. Тобто, політична толерантність – соціальний феномен, що як раз таки не виключає політичну боротьбу, яку визначають складовим елементом самої сутності політики,

але дає можливість політичного діалогу, існування політичного плюралізму та визнає необхідність свободи політичного вибору.

Суб'єктивність – ознака, що притаманна як політичному конфлікту так і політичній інтолерантності. У першому випадку зіткнення можливе як з об'єктивних причин так і з суб'єктивних. Це пов'язано з невід'ємною складовою політичного конфлікту – інтересом, що може бути як інтересом держави, так й інтересом окремих особистостей-учасників політичного процесу. Щодо політичної нетерпимості, загалом, цей феномен носить суб'єктивний характер, тому як основою стає міжособистісні відносини, та антипатія до «іншого», що має характерні відмінності і направлення позицій. Наприклад, політична дискримінація може не бути частиною політичного конфлікту, що має завданням відстоювання своїх політичних переконань, а нести лише чітко окреслену нетерпимість до політичних опонентів. Обидва феномени мають перехідний характер розвитку. Так, невирішений політичний конфлікт може трансформуватись у політичну інтолерантність, чи перейняти її ознаки. В свою чергу, політична нетерпимість також може перейти у форму політичного конфлікту, чи перейняти його риси. Однак, політична нетерпимість, що частково приймає риси політичного конфлікту, все ж не є його вирішенням. Це лише сприятиме введенню певних правил та політичних методів взаємодії між сторонами.

Отже, толерантність визначає межі політичної боротьби. Політична інтолерантність не має ціллю боротьбу, а навпаки, вона перебиває можливості політичного діалогу і політичної боротьби в рівних конкурентних умовах. Тут інтереси можуть і не перетинатися. Можлива відсутність причинності конфліктної ситуації. Сторони можуть керуватися емоційними, екстремістськими, фундаменталістськими факторами, антипатіями тощо. Дана проблема характерна і для української реальності. Україна хоч і обрала європейський вектор розвитку, але є безумовним нащадком авторитарної спадщини. Так дослідник Пай Л. зазначає: «В не західних суспільствах політична сфера не чітко відділена від суспільних і особистих взаємовідносин» [5, с. 67]. Тому їй найбільш притаманні емоційні перетворення. Отже, і в середині суспільства політика сприймається не як політичний курс, а як ідеологічні вполювання. Так і серед політичної влади спостерігається більше міжособистісна, ідеологічна та світоглядна боротьба, ніж політична

конкуренція різних політичних стратегій. Тому, домінуючим явищем є саме політична нетерпимість та всі її обумовлені форми, а не політичний конфлікт з дипломатичними інструментами його вирішення. Політичний конфлікт та політична боротьба мають місце у політичних відносинах. А терпимість, як інструмент забезпечення соціальної стабільності, створює необхідну межу цього конфлікту. На цьому рівні конфлікт не представляє небезпеки, а є необхідним стимулюючим політику чинником. Однак, перетинаючи межу терпимості, політичний конфлікт втрачає свої дипломатичні властивості. Якщо політичний конфлікт вчасно не буде вирішено, то існує небезпека його розвитку та перетворення у політичну нетерпимість, що може прийняти різні небезпечні форми.

Претендуючи на домінуючу позицію, одна думка ігнорує всі інші. Так задля забезпечення монополії використовуються методи витіснення опонента з політичної арени. Для запобігання цьому працює інструмент політичної толерантності. Інструмент толерантності надає рівні можливості участі в політичному процесі. Але, надаючи рівні умови всім акторам, є вірогідність того, що учасниками політичного процесу можуть стати різні радикальні угруповання – екстремісти, терористи тощо. Це зворотна дія впровадження принципу політичної толерантності в реальній її реалізації. Одним з поширених форм прояву політичної нетерпимості є політичний екстремізм. Екстремізм вважається однією з крайніх форм інтолерантності. Близьким поняттям є концепція радикалізму. Його визначають як соціально-політичні ідеї і дії, спрямовані на рішучу зміну існуючих інститутів, помітно проявляються в кризові, перехідні історичні періоди, коли виникає загроза існуванню, традиціям і устрою тих або інших спільнот і груп. Радикалізм політичний (іноді церковний, релігійний або навіть філософський) є принцип або напрям. Як розвиток концепції фундаменталізму наступною мірою вираження екстремізму є концепт фанатизму. Фанатизм – сліпе і пристрасне слідування переконанням, особливо в області релігійно-філософській, національній або політичній. Крайня міра прихильності до яких-небудь ідей, вірувань або переконань. Зазвичай він сполучений з нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень [7, с. 37]. Отже, політична рівність не завжди є політичною справедливістю. Якщо надати терористичній групі можливість рівного представлення інтересів в політичній владі, це

може призвести до катастрофічних наслідків, які історія вже мала змогу відчувати. Аби не допустити до політичного процесу таких груп було створено принцип «zero tolerance policing».

Нульова терпимість, повна нетолерантність. Це поняття прийшло до нас з США – точніше, з їх правоохоронної та юридичної практики. Означає воно, якщо коротко, особливу форму комунікації домінуючою громадської системи (в особі представників закону, держави) з представниками маргінальних груп, які заперечують і такими, що порушують загальноприйняті правила і норми (злочинними угрупованнями, агресивними субкультурами та ін.) [1]. Але важливо зазначити, що такий принцип необхідно застосовувати до «зла», не в якому випадку до політичного опонента через ідеологічне різноманіття. Так в Україні цей принцип часто застосовується до будь-якого політичного суперника. Що створює нові проблеми політичної нетерпимості. Так, регулювання політичної толерантності в Україні здійснюється окремими статтями Конституції України, Кримінального кодексу України. Також Україна ратифікувала низку міжнародних документів у сфері боротьби проти нетерпимості. Такі як: Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини, Конвенція ООН про статус біженців, Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Проте, не зважаючи на досить розвинену правову систему в сфері захисту людини від різних форм прояву нетолерантності, проблема нетерпимості в Україні залишається на досить високому рівні. Саме правлячі та опозиційні політичні діячі в Україні представляють ту силу, яка несе політичну нетерпимість в маси. Це передбачає є певні цілі. По-перше, усунення рейтингу політичних опонентів. По-друге, зіткнення електорату для створення вигідних політичних переваг. За допомогою ЗМІ та новинних телеканалів, що належать певним політичним силам, формуються порядок денний, пропаганда населення, формується політичний настрій, за допомогою не толерантних і дискримінаційних висловлювань як щодо опозиційних лідерів, так і до їх виборців. Це формує певний тип сприйняття політичної дійсності, бачення політичних лідерів, та певний тип відносин в суспільстві.

Важливо зазначити, що політична нетерпимість в Україні має свій початок в політичній кризі, що дестабілізує не лише

суспільство, ай всі соціальні та політичні інститути в державі. Так, сучасний дослідник Кормич Л. І. виявляє наступну закономірність: «Політична криза охоплює практично всі основні суб'єкти політики: суспільство, державу, владу, маючи, передусім, певну специфіку прояву відносно кожного з суб'єктів. Конкретними особливостями відзначаються також і причини, які провокують кризу в суспільстві, державній чи управлінській сферах» [3, с. 6].

Так, дослідник Терлецький Д. С. зазначає поширеність справ Європейського суду з прав людини відносно порушень з боку української держави статтею 34 Конституції України та статтею 10 Конвенції права на свободу вираження поглядів. По-перше Європейський суд з прав людини, вказуючи на особливу значущість свободи вираження поглядів і переконань для розвитку та функціонування демократичного суспільства, самореалізації кожної особи, послідовно вирізняє особливості здійснення цієї свободи відносно публічних персон, органів та представників публічної влади. Так у справі «Лінгенс проти Австрії» Європейський суд з прав людини вказав, що свобода політичних дискусій лежить в самій основі демократичного суспільства. Відповідно, межі припустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи. На відміну від останньої, перший неминуче і свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова і вчинку як з боку журналістів, так і громадського загалу і, як наслідок, повинен виявляти до цього більше терпимості [6, с. 265]. Тобто зазначене призводить до висновку, що саме політична дискусія має місце в цивілізованих демократичних суспільствах. Політична інтолерантність особливо виявляється в діях та висловлюваннях політичних діячів. З цього формуються шаблони політичних відносин в суспільстві. Отже, припустима міра політичної критики має своє місце в політичній боротьбі. А політичний конфлікт саме представляє собою допустиму міру політичної боротьби. Якщо державна політика тримає курс на політичну нетерпимість до опонентів, то це сприятиме як формуванню екстремістських настроїв в суспільстві, так і розпаленню політичних війн, переворотів та інших форм прояву інтолерантності.

Толерантність має свої закони і межі впливу. Саме інструмент політичної терпимості надає змогу участі у політичному демократичному процесі всім представникам політичного поля. В такій ситуації кожному надається можливість виражати та доказувати

свою точку зору, висловлювати переконання та вільно діяти згідно своєї політичної позиції. Кожен учасник політичного процесу має електорат та за загальними правилами має змогу боротися в політичному вимірі. Тобто, сучасна політика як на державному, так і на геополітичному рівні повинна розвивати інститути толерантності як соціальної політики країни в руслі правотворчої та правозастосовної діяльності.

Бібліографічний список:

1. Генералов А. «Zero-tolerance» в украинской политике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: from-ua.com/articles/190718-zero-tolerance-v-ukrainskoi-politike.html
2. Єлисеєв С. М. Особливості політичної толерантності студентства / С. М. Єлисеєв, І. В. Устинова // Соціологічні дослідження. – 2010. – №6. – С. 45–51.
3. Кормич Л. І. Політична криза в сучасній Україні: чинники впливу // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 57. – С. 3–10.
4. Морарь М. В. Толерантність як принцип політичної діяльності партійних лідерів / М. В. Морарь // Грані. – 2014. – № 5. – С. 152–157.
5. Пай Л. Незахідний політичний процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/16616354/>
6. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2016. – 676 с.
7. Соснін В. А. Сучасний тероризм: Соціально-психологічний аналіз / В. А. Соснін, Т. А. Нестік. – М. : Інститут психології РАН, 2008. – 240 с.
8. Ставицький О. О. Інтолерантність як основний прояв гандикапізму / О.О. Ставицький. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – № 18. – С. 230–239.
9. Федорович Н. В. Толерантність як один з пороків сучасного суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.traducionalist.info/blog/tolerantnist_jak_odin_z_porokiv_suchasnogo_suspilstva/2012-12-08-279.

Стаття посвячена научному аналізу та оцінці феноменів політичної інтолерантності в соотношенні з політичним конфліктом. Розглянуті різниця сутності політичного конфлікту та нетерпимості в умовах сучасних соціальних і політичних змін. Виявлені закономірності та тенденції трансформації політичних конфліктів в різні форми політичної інтолерантності.

The article deals with implementation of scientific-analytical review and evaluation of the phenomenon of political intolerance in relation to the political conflict. The question considered in the article highlights of differences of the essence of conflict and political intolerance in conditions of contemporary social and political changes. The author identifies the main regularities and tendencies of transformation of political conflicts to various forms of political intolerance.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2016

УДК 323.22+328.123+328.18

*Кольцов В. М., ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ» У ЗАХІДНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Обґрунтовано, що західна політична наука неуніфікована в розрізі дефініювання політичної опозиції, оскільки в ній на підставі різнофакторного теоретико-методологічного аналізу інкорпоровано вузьке та широке дефініювання політичної опозиції. Виявлено, що у вузькому (класичному) розумінні політична опозиція тяжіє до парламентської опозиції, а у широкому (сучасному) розумінні – до парламентської опозиції та інших форма опозиційності на підставі політизації суспільного/суспільно-політичного процесу.

Проблематика політичної опозиції привернула увагу багатьох вчених, які аналізували її з різних кутів зору, що стало підставою вироблення сучасною західною політичною наукою своєрідного та власного теоретико-методологічного модусу, з'ясування та генералізація якого не зовсім очевидна у вітчизняній політичній науці, а тому і потребує актуалізації, диверсифікації та комплексного розгляду.

Як правило, західні дослідники у теоретико-методологічному контексті приділяли увагу таким питанням, як: класичне та сучасне розуміння політичної опозиції; визначення меж політичної